

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
ВІДДІЛ ДИДАКТИКИ

ДИДАКТИКА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Збірник наукових праць

Київ–2017

УДК 37.02:005.745](082.1)
ББК 74.202+74.04(4Укр)
Д44

*Затверджено до друку на засіданні відділу дидактики
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук
України
(протокол №5 від 15.05.2017 р.)*

Редакційна рада: *Л. Д. Березівська*, д-р пед. наук; *Н. М. Бібік*, дійс. чл. НАПН України, д-р пед. наук; *В. І. Бондар*, дійс. чл. НАПН України, д-р пед. наук; *Г. О. Васьківська*, д-р пед. наук; *Н. Б. Голуб*, д-р пед. наук; *Н. П. Дічек*, д-р пед. наук; *А. Г. Жукова*, канд. пед. наук; *Н. В. Захарчук*, канд. пед. наук; *В. І. Кизенко*, канд. пед. наук; *С. В. Косянчук*, канд. пед. наук; *Л. І. Курач*, канд. пед. наук; *О. І. Локишина*, д-р пед. наук; *О. І. Ляшенко*, дійсн. чл. НАПН України, д-р пед. наук; *Ю. І. Мальований*, чл.-кор. НАПН України, канд. пед. наук; *І. І. Осадченко*, д-р пед. наук; *М. І. Піддячий*, д-р пед. наук; *О. І. Пометун*, д-р пед. наук; *В. Г. Редько*, канд. пед. наук; *О. Я. Савченко*, дійсн. чл. НАПН України, д-р пед. наук; *О. М. Топузов*, д-р пед. наук.

Д44 **Дидактика:** теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. – К. : Вид-во Ін-ту обдаров. дитини НАПН України, 2017. – 188 с.

УДК 7.02:005.745](082.1)
ББК 74.202+74.04(4Укр)

Збірник містить матеріали, присвячені теоретичним і прикладним проблемам модернізації освіти в Україні. У низці статей порушено питання допрофільної підготовки, профільного навчання, професійної освіти.

Для науковців, викладачів, магістрів, студентів вищих навчальних закладів, працівників різних категорій у галузі освіти.

© Відділ дидактики
Інституту педагогіки
НАПН України, 2017.
© Видавництво Інституту
обдарованої дитини НАПН
України, 2017.

З М І С Т

<i>Васьківська Галина.</i> Взаємозв'язок інваріантної і варіативної складової змісту освіти: людинознавчий аспект	5
<i>Вознюк Олександр.</i> Педагогіка альтернативних ціннісних орієнтацій	15
<i>Назаренко Тетяна.</i> Концептуальні засади розвитку профільного навчання географії в старшій школі.....	25
<i>Осадченко Інна.</i> Ситуаційні завдання у підготовці майбутніх учителів засобами креативних технологій навчання: дидактичні вимоги	29
<i>Рибалко Ліна.</i> Дидактичні умови компетентісно орієнтованого навчання біології в школі	33
<i>Сидорович Марина.</i> Методична система формування теоретичних знань з біології в учнів середньої школи: загальне проектування процесуальної складової	38
<i>Барановська Олена.</i> Технології інтегрованого навчання в старшій школі в умовах її профілізації	45
<i>Жукова Алла.</i> Управління якістю освіти в гімназії засобами моніторингових досліджень	50
<i>Ивлева Надежда.</i> Сапалы оқушыларды дайындау – максаты-білім беру және өндірістік практика	63
<i>Кизенко Василь.</i> Формування змісту курсів за вибором для допрофільної підготовки і профільного навчання: дидактичні принципи і функції, специфіка реалізації	67
<i>Косянчук Сергій.</i> Взаємозв'язок змісту інваріантної і варіативної складових гуманітарних предметів: ціннісний аспект	76
<i>Сяргейка Святлана, Таранцев Ларьса.</i> Професійная арыентацыя старшакласнікаў на набыццё спецыяльнасці настаўніка як кампанент кадрвай палітыкі у сферы адукацыі рэгіёна	82
<i>Трубачева Світлана, Черноус Оксана.</i> Мультимедійна візуалізація у реалізації метапредметних технологій профільного навчання	88
<i>Васьківська Олена.</i> Діалогічні уміння як засіб формування соціальної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу	94
<i>Васьківський Микола.</i> Педагогічні умови забезпечення підготовки учнів старшої школи до вибору професії	99
<i>Бусол Райса.</i> Розвиток моральних якостей особистості на уроках фізики.....	105

<i>Галена Олена.</i> Мультимедійні інновації на уроках географії як один з психолого-дидактичних прийомів розвитку творчих здібностей учнів	111
<i>Ісаєва Марина.</i> Ситуативні методики на уроках японської мови: комунікативна компетенція і цінності	116
<i>Кожукало Наталія.</i> Реклама як компонент факультативного заняття з риторики для учнів старшої школи	122
<i>Луцак Олена.</i> Підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів основної школи на уроках української мови	127
<i>Манжелій Оксана.</i> Бінарний урок як оптимальна форма навчання в сучасній українській школі	133
<i>Панченко Світлана.</i> Формування в учнів гуманістичних цінностей засобами української мови та літератури	140
<i>Подгорний Геннадій.</i> Англomовний спецкурс «Вступ до сходознавства» у педагогічній системі розвитку культурно-мовних цінностей учнів гімназії	149
<i>Савченко Михайло.</i> Науково-теоретичні підходи до розвитку морально-громадянських цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії	155
<i>Сегеда Жанна.</i> Науково-методичні підходи до навчання японської літератури у гімназії	168
<i>Тихоненко Наталія.</i> Концепція нової української школи: особливості допрофільної підготовки і профільного навчання	173
<i>Янковська Марія.</i> Проблеми формування громадянської компетентності учнів засобами модернізації змісту курсу фізики в умовах гуманітарної гімназії	178

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Тетяна НАЗАРЕНКО,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання географії та економіки, Інститут педагогіки НАПН України

У статті автор обґрунтовує засадничі принципи профільного навчання географії в старшій школі. Аналізуються рівні навчання та їх застосування в освітньому середовищі. Пропонується етапний перехід до профільної школи: від перед профільної підготовки до свідомого обрання учнями навчального профілю.

Ключові слова: старша школа; профільне навчання географії; компетентнісноорієнтоване навчання географії; старшокласники; самовизначення.

CONCEPTUAL DEVELOPMENT BASICS OF PROFILE EDUCATION GEOGRAPHY IN THE SENIOR SCHOOL. Tetiana NAZARENKO, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Chief Scientific Officer love teaching geography and economy Institute of Pedagogy National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

The article substantiates the principles of vocational training in high school geography. Analyze the level of education and their use in an educational environment. Proposed by phased in transition to profile schools: preprofile training of elected to the geographic profile of education students.

Keywords: senior school; profile education geography; teaching geography the competent; senior school students; self-determination.

Постановка проблеми. В останні 15–20 років у всьому зарубіжному світі, на відміну від України, спостерігається відродження географічної освіти, причому це піднесення відбувається паралельно зі все більш глибоким розумінням ролі географії на верхніх щаблях політичного й економічного управління (Morgan, 2002; Geography Renaissance, 2002) [4, с. 33–34].

Нині триває модернізація шкільної освіти. Україна стає країною, що відкрита світові, де будується правова держава і сучасна економіка, в якій на перше місце виходить людина, що володіє значно більшою, ніж раніше, мірою свободи і особистої відповідальності. Ці фундаментальні процеси, що змінюють українську дійсність, містяться в загальноосвітньому контексті переходу цивілізації до нового етапу постіндустріального і інформаційного суспільства.

Одним з напрямів модернізації освіти є профілізація старшого ступеня загальноосвітньої школи, реалізація якої, у свою чергу, викликала необхідність введення додаткових новацій в шкільну практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найважливішим етапом в зміцненні географічної освіти на світовому рівні став 27-й конгрес Міжнародного географічного союзу (1992), на якому була прийнята міжнародна Хартія географічної освіти, що демонструє стан і, найголовніше, встановлює принципи і основні карби майбутнього розвитку світової географічної освіти (International Charter, 1992). В Хартії особливо підкреслюється, що географія незамінна для розуміння сучасного і майбутнього світу, і далі ви-

словлюється занепокоєність тим, що географічній освіті не надається належна увага, внаслідок чого в багатьох країнах світу має місце географічне нецтво населення. В Хартії наголошується, що вивчати географію варто починати вже в початковій школі і продовжувати у середній і старшій, а у вищій школі вона має вивчатись як самостійний предмет, незалежно від майбутнього фаху людини [3, с. 1–16].

Мета статті. Конструюючи зміст шкільної географічної освіти для профільної школи, ми вбачали його розвантаженість від другорядного фактажу, зберігаючи науковість, системність, практичну спрямованість з підсиленням компетентнісного характеру, про це, власне, і йдеться у статті.

Виклад основного матеріалу. Метою профільного навчання є забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах трансформації сучасного суспільства [2, с. 12–15].

Географія як одна з найдавніших наук упевнено зберігає свій глибокий пізнавальний потенціал. Не зайвим буде нагадати, що саме географічні знання вплинули на становлення еволюційного вчення і цивіліографію, що такі поняття як «регуляція», «космос», «довкілля», «сфера інтелекту» в сучасний світ увійшли через географію. Саме через ці основи географію не можна викреслити з інтелектуального процесу. Географія як наукова сфера залишається здатною не лише пояснювати сутність подій і розширювати наукову картину світу, а й пропонувати оригінальні рішення і конкретні шляхи із досягнення просторової гармонії. Отже, географічні знання стають повсякденно необхідними людям в їх трудовій і побутовій діяльності – від обрання місцевості проживання (місто, село, хутір; південь, північ, захід, схід і т.ін.), рельєфу місцевості (гори, узбережжя, рівнини тощо), продуктів харчування (за країною походження та органічним вмістом) до виборів керманів країни, в якій вони живуть [5, с. 3–6].

Загальноосвітній школі необхідна модель переходу до профільного навчання, яка забезпечить формування умінь учнів здійснювати свідомий вибір професії, докладати зусиль і досягати успіху в обраній професійній діяльності. Воно покликане допомагати школі запровадити диференціацію, тобто позбавитися необхідності вчити всіх однаково, враховуючи індивідуальні особливості учнів, створити умови для самоствердження та самореалізації кожної особистості, тому виникає необхідність в етапному переході до профільної школи: від допрофільної або перед профільної підготовки до обрання профілю навчання (див. рис. 1).

Для розв'язання проблем, пов'язаних з організацією профільно орієнтованого навчання географії, спеціального дослідження потребує освітнє середовище як система умов, що створюється з метою досягнення конкретного рівня географічної компетенції і містить передумови для особистісного розвитку учнів, які зумовлені соціальним та просторово-предметним ото-

ченням, засобами, що використовуються в навчально-виховному процесі, а також прийомами та технологіями навчання [6, с. 317–319].

Рис. 1. Обрання профілю навчання на етапі допрофільної підготовки

Однією з проблем профільного навчання географії є визначення його змісту. Зміст профільного навчання географії складається із загальноосвітнього (базового) курсу, який має доповнюватися профільне орієнтованим матеріалом або профільними, поглибленими, інтегрованими та спеціальними курсами за вибором.

Зміст географічної освіти входить до складу базових загальноосвітніх предметів «Природознавство» та «Суспільствознавство». Отже, виникає нібито суперечність між цілком комплексним навчанням у класах з різними профілями і відсутністю розробленої для цієї мети методичної системи навчання географії в профільній школі.

Через глибоку диференціацію географічних знань, що супроводжується комплексним підходом до вивчення процесів і явищ, які відбуваються в природі і суспільстві, в учнів формується цілісний підхід до вивчення цього шкільного предмета, оскільки географічні знання поєднують природні та соціальні аспекти, що надає їм унікальності у формуванні світогляду людини.

Зауважимо, у старшій школі існуватимуть курси за вибором, що є обов'язковими для вивчення і становлять варіативну частину змісту середньої повної освіти.

Сучасний зміст шкільної освіти і географічної в тому числі, має забезпечувати формування засадничих компетентностей, які дадуть змогу учневі не тільки успішно функціонувати в сучасному суспільстві, але і діяти самостійно, творчо, відповідально.

Компетентнісний підхід до формування змісту географічної освіти в профільній школі припускає посилення діяльнісно спрямованої освіти, що означає перетворення результатів навчання не стільки в об'єктно-знансвоцентричні, скільки в практично-поведінкові форми (розв'язувати ті або інші задачі, висловлювати конкретне бачення, аналізувати співвідношення і закономірності, самостійно знаходити інформацію, порівнювати географічні об'єкти тощо) [7, с. 72–76].

Сьогодні в царині профільного навчання географії вчитель має передбачати насамперед поліпшення її якостей як пріоритетного напрямку державної політики в галузі освіти; створення умов для особистісного розвитку та самореалізації старшокласника [1, с. 31–35].

Якісна підготовка до викладання географії має полягати у доборі навчальних планів і навчальних програм з обов'язкових географічних дисциплін та курсів за вибором, у створенні навчально-методичних комплексів з кожного географічного курсу, які в своєму складі об'єднують такі види навчальної інформації: джерела теоретичної інформації (підручники, навчальні посібники); джерела формування практичних навичок і вмінь (навчальні атласи, контурні карти, робочі практикуми для учнів); творчі завдання, вправи, географічні задачі, тести тощо, що допомагають школярам застосувати набуті теоретичні знання, практичні навички й уміння в незнайомій (нестандартній) ситуації та сприяють цим самим формуванню критичного географічного мислення.

Але у боротьбі з переважанню учнів зі змісту було вилучено важливі ланки, що тримали ланцюг цілісним. Це негативно позначилося на предметах природничо-математичного напрямку, знання з яких є фундаментальними. Бездумна гуманітаризація освіти спричинила посилення суперечності між рівнем суспільної свідомості й рівнем розвитку техногенної цивілізації, і як наслідок – до виховання покоління з середньовічними уявленнями про навколишній світ, на кшталт: навіщо вивчати географію якщо є візник.

Висновки. Вивчення шкільної практики з проблеми організації профільного навчання географії дало можливість встановити, що вибір профілю навчання відбувається не завжди за бажанням учнів та їх батьків. Тому необхідною є підготовка школярів до усвідомленого визначення профілю навчання відповідно до вікових особливостей, рівня навченості, інтересу тощо, а в цьому безумовно важливу роль має відіграти освітнє середовище.

Література

1. Булава, Л. М. Підготовка майбутніх учителів географії до формування міжпредметних компетентностей учнів / Л. М. Булава // Імідж сучасного педагога. – №4(93). – 2009. – С. 31–35.
2. Концепція змісту географічної освіти для профільної школи // Географія та основи економіки в школі. – 2007. – №7–8. – С. 12–15.
3. Міжнародна Хартія Географічної освіти. Комісія з географічної освіти. Міжнародний географічний союз // Географія та основи економіки в школі. – 1999. – №3. – С. 1–16. (Книжка в журналі).
4. Мельниченко, Б. Ф. Організація профільного навчання учнів старшої загальноосвітньої школи США / Б. Ф. Мельниченко // Зміст і технології шкільної освіти : матер. звіт.

наук. конф., 30–31 берез. 2004 р. – У 2-х ч. / АПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2004. – Ч. 1. – С. 33–34.

5. Назаренко, Т. Географічна освіта в профільній школі / Тетяна Назаренко // Рідна школа 2009. – №10. – С. 3–6.

6. Назаренко, Т. Г. Профільне навчання географії в школі як необхідна умова формування особистісної та соціальної активності учня / Т. Г. Назаренко // Географія в інформаційному суспільстві : зб. наук. праць. – У 4-х т. – К. : ВГЛ «Обрій», 2008. – Т. IV. – С. 317–319.

7. Тімець, О. В. Професійна компетентність вчителя географії. Практичний курс : навч. посіб.-практикум / О. В. Тімець // Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : СПД Сочінський, 2008. – 96 с.

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ У ПІДГОТОВІЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ: ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ

Інна ОСАДЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу виокремлено та схарактеризовано дидактичні вимоги до ситуаційних завдань у підготовці майбутніх учителів засобами креативних технологій навчання. Констатовано, що правильне формулювання ситуаційних завдань потребує від викладача дотримання таких дидактичних умов: передбачення чіткої відповідності матеріалу ситуаційного завдання змісту тієї дисципліни, що вивчається, з орієнтацією на навчальні цілі та стимулювання студентського інтересу, на поглиблення і поліпшення засвоєння навчального матеріалу; відповідності ситуаційного завдання меті та формі навчального заняття; ретельного вибору виду педагогічної ситуації для відповідного виду ситуаційного завдання; формулювання ситуаційного завдання з урахуванням визначених характеристик; використання необхідних відомостей з офіційних джерел, статистичної інформації, місцевого матеріалу; орієнтації на дискусійність ситуаційних завдань з обов'язковим передбаченням обґрунтованих альтернатив у прийнятті рішень щодо розв'язання педагогічних ситуацій.

Ключові слова: дидактичні вимоги; креативні технології навчання; професійна підготовка; майбутні учителі; ситуаційні завдання.

SITUATIONAL TASKS IN PREPARATION OF FUTURE TEACHERS MEANS OF CREATIVE LEARNING TECHNOLOGIES: DIDACTIC REQUIREMENTS. Inna OSADCHENKO, Doctor of Education, professor of pedagogy and educational management Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

On the basis of analysis of scientific sources and empirical material singled Author determined and didactic requirements for situational problems in training of primary school teachers. It is concluded that situational tasks used in the preparation of primary school teachers should be: problem, that contain contradictions that need to be addressed; Training, that require the primary school teachers for them acquiring new facts, events, skills; available to future teachers of primary school were able to resolve it on the basis of a preliminary study of theoretical material on the topic; reasoning that implies emergence of personal interest, importance for students researched situation encourages them to active educational actions by recreating real conditions of professional elementary school teacher; specific - related to the topic being studied; interdisciplinary, that take into account the need for a future primary school teachers' willingness to analyze and solve pedagogical situations with specific subject